

J.K. Rowling, *Harry Potter en steen der wijzen*, 1998; *Harry Potter en de geheime kamer*, 1999; *Harry Potter en de gevangene van Azbakan*, 2000; *Harry Potter en de vuurbeker*, 2001. Alle delen zijn uitgegeven bij De Harmonie.

In november 2003 is deel 5 van de serie: *Harry Potter en de orde van de Feniks*, in Nederlandse vertaling verschenen.

Met welk boek zou je deze reeks 'Wie dit niet leest is gek' beter kunnen afsluiten dan met Harry Potter? Het is het succesboek van deze tijd. Van de vijf delen die de serie inmiddels telt, zijn wereldwijd miljoenen exemplaren verkocht. De beide eerste delen zijn met groot succes verfilmd. Het succes is deels te verklaren door een uitgekiende marketing-strategie. De verschijning van elk nieuw deel wordt al maanden tevoren aangekondigd. Lezers kunnen voorintekenen, wat massaal gebeurt. Er verschijnen voorpublicaties, interviews met de schrijfster, advertenties en met zorg geredigeerde artikelen in jeugdbladen, die potentiële lezers het gevoel moeten geven dat ze iets missen als ze het boek niet gaan lezen. Tussen de verschillende delen door wordt de belangstelling warm gehouden door alvast enkele saillante bijzonderheden uit nieuwe delen te 'verklappen'. Ook het verhaal van de arme bijstandsmoeder J.K. Rowling, die de verhalen verzor voor haar kinderen, doet het in dit verband goed. Deze vorm van marketing kenden we tot nu toe alleen van de manier waarop uitgevers nieuwe uitgaven van prominente schrijvers van volwassenenliteratuur uitzetten. Bij mijn weten is die nog niet eerder bij kinderboeken toegepast. En net als bij andere succesfilms is er een scala aan Harry Potter-artikelen in de handel, variërend van computerspellen tot kalenders, plakplaatjes en schrijfgerei. Er is zelfs Harry Potter-Lego. Harry Potter is een fenomeen, een mediahype, waar inmiddels vele publicaties aan gewijd zijn. Zelfs in een wetenschappelijke database als de Social Science Citation Index levert het trefwoord 'Harry Potter' zeven hits op.

De belangrijkste reden voor het succes ligt voor de hand. De schrijfster J.K. Rowling heeft gewoon een goed verhaal geschreven. De boeken bevatten alle ingrediënten van een aantrekkelijk jeugdboek: humor, spanning, avontuur, romantiek en fantasie en dat alles in een aanstekelijke verteltrant, die voor de Nederlandse lezers nog eens wordt versterkt door de meer dan uitstekende vertaling door Wiebe Buddingh'. Ook ik ben er voor gevallen! De verhaallijn op zich is er een van dertien in een dozijn. Vrijwel iedereen zal wel weten dat Harry Potter de zoon is van twee tovenaars, die zijn vermoord door de wrede Voldemort. De weesjongen Harry wordt opgevoed in het gezin van zijn oom en tante, die van de buitenaardse tovenaarswereld niets moeten hebben en de jongen in alle opzichten achterstellen bij hun eigen verwende kind Dirk. Als Harry twaalf is, gaat hij naar het opleidingsinstituut voor tovenaars, Zweinstein. Daar volgt hij samen met vrienden en vriendinnen lessen in de verschillende facetten van de toverkunst en beleeft zeer spannende avonturen, die uiteraard allemaal goed aflopen. De kracht van de boeken zit hem niet zozeer in de op zichzelf zeer spannende verhalen, maar in de fantasiewereld waarin Rowling haar lezers meevoert en waarin ze ten volle gebruik maakt van alle speelruimte die de tovenaars- en heksenwe-

wie dit niet leest  
is gek

reld haar biedt. Het leven op Zweinstein is een aaneenschakeling van magische momenten. De leerlingen leren toverkunsten en natuurlijk gaat er dan wel eens wat mis. Het kasteel zit vol verborgen gangen en bewegende trappen en is omgeven door een eng bos. Dat de leerlingen op een kostschool een balspel spelen, is logisch. Maar om ze dat vliegend op bezemstelen te laten doen met een supersonische bal, is een vondst. Net zoals het een vondst van Wiebe Buddingh' is om dat spel 'zwerkbal' en die bal 'de snaai' te noemen.

Echt nieuw en origineel zijn Rowling's verhalen dus niet. Recensenten hebben er al op gewezen dat in Harry Potter elementen te herkennen zijn van oudere succesvolle kinder- en jeugdboeken, van de sprookjes van Andersen en Grimm tot de verhalen van Roald Dahl. Ook het centrale thema, de strijd tussen goed en kwaad, die als een rode draad door de hele serie loopt, is niet nieuw. Rowling zelf heeft ook altijd erkend dat zij zich door bestaande kinderliteratuur heeft laten inspireren. Maar ze is er zonder meer in geslaagd om daar eigen vondsten aan toe te voegen. De locatie waarin de verhalen zich afspelen mag dan ietwat negentiende-eeuws aandoen, voor kinderen die leven in de tijd van mobieltjes, computers en internet zijn sommige voorvallen en belevenissen, zoals bewegende portretten, levende beelden bij een telefoongesprek en het doorbreken van de grenzen van ruimte en tijd, minder onvoorstelbaar dan voor eerdere generaties. Er is overigens in de boeken geen mobiele telefoon of computer te vinden. Het contact gaat per postuil! In dat opzicht bevatten de boeken een intrigerende mengeling van een historiserend verhaal en science-fiction.

Ook in de verhaallijn zelf zitten elementen die kinderen als vanouds aanspreken. Zo is er een groot verschil tussen de manier waarop J.K. Rowling kinderen en volwassenen portretteert. De kinderen in haar verhalen kunnen weliswaar toveren, maar qua karakter en persoonlijkheid zijn het in alle opzichten gewone kinderen zoals we ze overal kunnen tegenkomen. Je hebt ook hier de durfal, het verlegen meisje, de pestkop, de nerd, de roodharige, de wijsneus, de meeloper, en zo nog enkele typetjes. Lezers kunnen zich gemakkelijk met deze figuren identificeren. We komen ze als het ware elke dag in het echt tegen. De volwassenen daarentegen zijn min of meer karikaturen van echte volwassenen. Dat geldt zowel voor Harry's stiefouders als voor de leraren en het personeel van Zweinstein. Hun karakters zijn uitvergroot, zowel in het positieve als in het negatieve. Ze lijken op sprookjesfiguren: Hagrid is de jager uit Roodkapje, mevrouw Anderling heeft wel wat van een goede fee en tante Duffeling is de boze stiefmoeder van Assepoester. De types zijn dus allemaal nogal stereotiep, maar ik vermoed dat die herkenbaarheid het leesplezier alleen maar bevordert.

Dit verschil in beeldvorming wordt nog eens versterkt door de kleding. De leerlingen van Zweinstein dragen de gebruikelijke Engelse kostschoolkostuums, de leraren zien er uit zoals tovenaars en heksen gewoonlijk in sprookjesboeken afgebeeld worden. De enige uitzondering daarop zijn de vermoorde vader en moeder van Harry Potter. Op bewegende foto's en in herinneringsspiegels lijken zij op doodgewone mensen in een doorsnee Brits familieportret. Rowling accentueert zo tegelijkertijd het gewone en het bijzondere in haar hoofdpersoon. Ik weet niet of het bewust gedaan is, maar het is een knap staaltje om de aandacht van de lezer te grijpen en vast te houden. Harry Potter heeft alles in zich van een idool. Enerzijds kunnen kinderen zich met hem identificeren, anderzijds is hij, zoals het een echt idool betaamt, onbereikbaar en – letterlijk – niet van deze wereld.

Persoonlijk associeer ik het succes van Harry Potter met het gegeven dat hij zijn avonturen beleeft tegen de achtergrond van een typisch Engelse kostschool. De dagelijkse gang van zaken daar wijkt behoorlijk af van continentale (kost)scholen.

Het zijn – ook ruimtelijk – besloten werelden waarin de jongens (en meisjes) een grote mate van zelfstandigheid kennen. Volwassenen hebben wel de leiding, maar het dagelijks toezicht is door de ‘masters’ gedelegeerd naar oudere leerlingen zelf. Die verblijven met oudere en jongere leerlingen door elkaar in eigen afdelingen (‘huizen’). Aan het hoofd van zo’n huis staat een oudere leerling, die de taken verdeelt en verantwoordelijk is voor de goede gang van zaken en die op zijn beurt verantwoording schuldig is aan de leiding. De leden van een huis zijn sterk op elkaar aangewezen, hetgeen nog eens wordt bevorderd door de concurrentie met andere huizen. Bovendien ligt het accent in de Engelse kostscholen veel minder dan in de continentale op cognitieve vorming. Het gaat er om ‘karakters’ te vormen en sport en recreatie leveren daaraan een belangrijke bijdrage. Hier is jeugdland, zoals Lea Dasberg dat beschreef, geïnstitutionaliseerd. Kinderen spelen dat zij volwassen zijn, maar het blijft spel.

Deze opvoedingsstijl werd in het midden van de negentiende eeuw door de befaamde Headmaster van Rugby, Thomas Arnold, ontwikkeld. Elementen er van vinden we ook terug in die andere Britse pedagogische erfenis, de scouts-beweging van Baden-Powell. Ook daar ligt het accent op karaktervorming; ook daar blijft de volwassen leiding op afstand en krijgen de jongens en meisjes in patrouilles of groepen de gelegenheid zichzelf en elkaar te vormen. Sociaal-pedagogen en adolescentiepsychologen uit het begin van de twintigste eeuw zagen deze werkwijze als een ideaal model voor de opvoeding van pubers en adolescenten. Volgens de ook toen al dominante visie zetten jongeren zich immers af tegen alles wat aan dwang door volwassenen doet denken. Zo gauw die druk echter van vrienden komt, conformeren zij zich gemakkelijk en vrijwillig. In mijn dissertatie uit 1991 over het ontstaan van de jeugdbewegingen heb ik daarom de scouts-beweging wel getypeerd als een kostschool voor kinderen voor wie de echte kostschool onbereikbaar was. Het scoutsmodel had, zoals bekend, veel succes en wordt tot op heden nagevolgd. De ironie wil dat op het moment dat ik dit schrijf de Arabische Eenheidsliga in België bekend maakt eigen moslim-scoutsgroepen te willen oprichten vanwege hun bewezen succes bij de sociale en morele vorming van jongeren.

Maar terug naar de kostschool: karaktervorming door gecontroleerde zelfstandigheid was daar het devies. De eigen speelruimte die kinderen daar schijnbaar hebben, spreekt blijkbaar tot de verbeelding. Kinder- en jeugdboeken die zich afspelen tegen de achtergrond van het Britse kostschoolmilieu zijn daarom al langer populair en niet alleen in het Britse taalgebied. Het meest befaamde voorbeeld daarvan is waarschijnlijk de serie ‘De Vijf’ van de Engelse schrijfster Enid Blyton, die ook in Nederland nog altijd veel gelezen wordt. Tekenend voor de populariteit van het genre is dat de Nederlandse uitgever onlangs aankondigde een bewerkte uitgave van deze serie voor te bereiden, die wordt gekuist van al te stereotiepe vooroordelen jegens lagere sociale milieus en buitenlanders. Net als J.K. Rowling laat ook Blyton kinderen samen allerlei avonturen beleven en is de inbreng van volwassenen uiterst beperkt. Het is een gegeven dat een grote aantrekkingskracht op kinderen lijkt te hebben, gezien ook het succes van Nederlandse auteurs als Annie M.G. Schmidt en Jan Terlouw.

J.K. Rowling kan eclecticisme verweten worden. Maar je kunt ook stellen dat Harry Potter alles in zich heeft van een postmodern project. De boeken bevatten velerlei verwijzingen naar de klassieke kinder- en jeugdliteratuur. De verhalen zijn een interessante mix van klassieke en moderne thema's, van sprookjes en hard realisme, van geschiedenis en science-fiction, van vervreemding en identificatie. Rowling speelt met paradoxen. Ik ben benieuwd of zij hiermee de lezers tot en met het zevende en laatste deel zal weten te boeien.